

„Nekünk mégis
Mohács kell...”

„Nekünk mégis Mohács kell...”

II. Lajos király rejtélyes halála és különböző temetései

Az Országos Széchényi Könyvtárban 2015. augusztus 29-én
megrendezett tudományos szimpóziumon elhangzott előadások
szerkesztett és bővített kiadása

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Országos Széchényi Könyvtár
Budapest, 2016

A kiadvány megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap

Megjelent a mohácsi csata 490. évfordulójára.

Szerkesztette

FARKAS GÁBOR FARKAS, SZEBELÉDI ZSOLT, VARGA BERNADETT

A képeket válogatta

NAGY GYÖRGYI

Kiadói programvezető: BOKA LÁSZLÓ

A kiadásért felel: TÜSKE LÁSZLÓ, az OSZK főigazgatója és

FODOR PÁL, az MTA BTK főigazgatója

Tipográfia: Vincze Judit

Nyomdai munkálatok: Nalors Grafika Kft

Ügyvezető: Szabó Gábor

ISBN 978-963-200-654-3

© Szerzők és szerkesztők, 2016

© Országos Széchényi Könyvtár, 2016

© Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016

Tartalom

FODOR PÁL Hollók évadja Gondolatok a mohácsi csatáról és következményeiről	7
PÁLFFY GÉZA Mohács – fordulópont Magyarország és Közép-Európa történetében	19
BÁRÁNY ATTILA Magyarország és a külső segítség 1526-ban	35
B. SZABÓ JÁNOS II. Lajos király a mohácsi csatában	55
KASZA PÉTER Holttest a patakban	69
SZEBELÉDI ZSOLT A Sárfly-levél értelmezésének nehézségei filológus szemmel	85
MAGYAR LÓRÁNT GERGELY A bizonyíthatóság határai II. Lajos király halálával összefüggésben	97
RÁCZ PIROSKA A székesfehérvári királyi bazilika temetkezései	109
FARKAS GÁBOR FARKAS II. Lajos király temetései	125
MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS Miben halt meg II. Lajos király?	139
SELÁF LEVENTE A mohácsi csata visszhangja kortárs tudósító énekekben.	147
CSORBA DÁVID II. Lajos király halála historiográfiai nézőpontból	155

FÜGGELÉK

Válogatás a II. Lajos király haláláról szóló forrásokból (1526–1800)	177
Ibrahim Pecsevi leírása a mohácsi csatáról és II. Lajos király haláláról	233
Ajánlott irodalom	257
Képmelléklet	267
A kötet szerzői	309
Summary	313
Hely- és névmutató	323

Magyarország és a külső segítség 1526-ban

A magyar történetírásban sokszor ismételt tétellé vált, hogy a nyugat-európai hatalmaknak nem állt érdekükben, hogy a törökkel ténylegesen szembeszálljanak. Volt, aki „fikciónak” minősítette, hogy Európa érdekelt lett volna a kereszténység védőbástyája függetlenségének fenntartásában. Magam nem osztom azt a meghonosodott nézetet, hogy a nyugat-európai hatalmak olyan távol esnek a török által veszélyeztetett területektől, hogy a veszedelem másodlagos fontosságú volt számukra. Nem általánosítható, hogy Magyarországot mindenki magára hagyta, a törökellenes összefogás pusztá frázissá silányult, amely arra szolgált, hogy a morális igazolás látszatát kölcsönözze a nagypolitika akcióinak. Több hatalmi tényező is küldött pénzsegélyt Mohács előtt. Magam e helyütt leginkább angol diplomáciai forrásokon keresztül próbálok új szempontokat felvetni, ugyanis Anglia feltörekvő új hatalomként valóban érdekelt volt Magyarország épségben tartásában.

Alapvető kérdésünk, hogy miért vetette bele magát Lajos a külső hatalmaktól való segélykérésbe 1526 tavaszán? Mit remélt tőlük, remélt-e egyáltalán valódi segítséget, bízott-e a nyugati szerepvállalásban? Annak a fényében is érdekes mindez, mert a király kétségbeesése a fejedelmek örökös viszálya okán már korábban megfigyelhető volt. Lajos a VII. Kelemen pápának írott, 1525. szeptember 30-i levelében úgy fogalmazott: „az Isten és Szentegyházon kívül senki más” nem segíti. Mégis a nyugati segély maradt az egyedüli remény, hiszen az 1515-ös lengyel–oszmán békével immár nem számolhattak a Jagellók segítségével sem. Ekkor már késő volt újraértékelni a törökkel való fegyverszünetet és megegyezésért folyamodni. Hiába próbálkozott kétségbeesetten a magyar vezetés, Ibrahim nagyvezír mereven elzárkózott.

A magyar politikai vezetés ekkor már minden esélybe megpróbált belekapaszkodni. Ezért jelentett gyógyírt, hogy úgy tűnt, Anglia és Portugália hajlandó segíteni. II. Lajos immár azokat a hatalmakat is elárasztotta *exhortatióival* [felhívásaival, a szerk.], amelyek segítségével eddig nem bízott igazán, így III. János portugál királyt és VIII. Henrik angol királyt. Az angol és a portugál segítség valamelyest már korábban is jelen volt. Francesco Massaro velencei titkár 1523-ban úgy fogalmazott, segítség várható „az angol és a portugál uralkodótól” is, „akik képesek flottát kiállítani”.

A Magyarországról érkező egyre fenyegetőbb hírek hatására VII. Kelemen 1526 februárjában összehívta a külföldi követeket és kérte, hassanak uralkodóikra, hogy pénzzel segítsék a végveszélybe került Magyarországot. Az 1525-ben Magyarországon ügyködő legátus, Lorenzo Campeggio bíboros január végén – előző évi nuncius-társától, Burgio bárótól rendszeresen kapott híreire hivatkozva – arról tudósított, hogy a mindennél félelmetesebb török hadjárat készül. A pápa ezért is sürgette a keresztény hatalmak közötti béke tető alá hozását, különösképp Angliára, Thomas Wolsey kancellárra támaszkodva, aki ekkorra már jóformán a török elleni küzdelem fő szervezőjének számított az egyházban, *Defensor Fideivé* [a hit védelmezőjévé, a szerk.] avanszált uralkodójával karöltve.

Anglia római követei élen jártak abban, hogy az oszmán hadak előrenyomulását illetően első kézből, a lehető leggyorsabban tudósítsanak. Burgio január 18-i híradásait a római hírszerzők már február elején továbbították Londonba. E szerint a Bakics Páltól származó információk alapján a szultán döntött a hadjáratról és Buda ellen készül. Az oszmánok már meg is tették az előkészületeket, hogy hajóhidat ácsoljanak s átkeljenek a Dunán. A pápa is arra hívta fel a fejedelmeket, hogy immár készpénzzel ellátott biztosokat küldjenek, akik Cseh- és Morvaország területén sietve toborzáshoz láthatnak. Campeggio február 8-án megerősítette, hogy az oszmánok hatalmas sereget toboroznak és nagy mennyiségű élelmet, ágyút és hadianyagot gyűjtenek Magyarország teljes meghódítására, ezért VII. Kelemen a legidősebb kardinálisokat tanácskozássra invitálta, ahol azonnali vészforgatókönyv kivitelezését kérte.

VII. Kelemen már ekkor döntött, hogy 50 ezer aranyat küld Magyarországra. *Adhortatiót* [buzdítást, a szerk.] intézett a császárhoz, a francia és az angol királyhoz. A pápa leginkább azonban Angliában bízott, s külön

követet, Uberto de Gambarát küldte ki ez ügyben. Másra nemigen számíthatott, hiszen az, hogy I. Ferenc az 1526. január 14-én kötött madridi békét egyszerűen felrúgta, pattanásig feszítette az indulatokat. A császár nem tett le róla, hogy megsemmisíti a Valois-hatalmat, ezért május 22-én Franciaország, Velence és Milánó megerősítette a Habsburg-ellenes meg egyezését, a cognaci ligát. Ebbe kényszerűen Anglia és a pápa is belépett, hiszen ettől remélték a békét, illetve az egyensúly megeremtését.

A magyar vezetésben arra számítottak, a cognaci liga békére fogja kényszeríteni a császárt, és így mind a liga, mind a birodalom erői is segítséget nyújthatnak. A béke létrehozásában pedig mindenki Wolsey kancellárra tekintett. Sőt, jóllehet a liga harcai elcsüggesztették II. Lajost, de az, hogy Anglia igyekezett kívül maradni, s nem venni részt aktívan a háborúban, felértékelte a Tudorok szerepét a magyar politikai vezetés szemében. Az elhúzódó háborúba az elszigeteltségén jól őrködő Angliát kivéve minden hatalom belebonyolódott. Az „okos” Anglián kívül mindenkinek hamar el is fogyott a pénze, egyedül a portugál királyt kivéve – ami jól mutatja, hogy Lajos miért éppen e két hatalomhoz fordult. (A teljes képhez hozzá kell tennünk, hogy némi pénzt Velence is csepegtetett.) Itáliában állóháború alakult ki, Milánó és Cremona ostrománál, vagy amikor a Colonnák fegyveres harcba kezdtek Róma kapuinál a pápa ellen. Senki sem remélhette, hogy a Szentszék bármilyen további segítséget tud adni. V. Károly már február végén hírt kapott arról, hogy a szultán célja Magyarország teljes lerohanása, de lekötötte a francia háború, Ferdinándot pedig a birodalom vallási színezetű mozgalmi, jóllehet Jajca megsegítésére az előző évben küldött 1500 lovast. A szentszéki *exhortatiók*ra a főherceg azt válaszolta, hogy nincs ereje a „fenyegető viharral” szembeszállni, de a császárt biztatni fogja. Annyit ki lehetett belőle csikarni, hogy ha a horvát végek felé sikerül biztosítani a határait, akkor megpróbál Magyarországnak segíteni. Az Ausztriai-ház birtokait is érintő előrenyomulás hatására az infáns a pápának írott, április eleji levelében már biztatóbb választ adott, sőt, arra kérte VII. Kelemt, hogy vegye rá a többi fejedelmet is, hogy álljanak Lajos mellé. Nem volt érzéketlen, május végén fegyvereket küldetett, bár csak augusztus második felében indult el Ausztriába, addig lekötötte a birodalmi gyűlés.

Bizalomra adhatott okot – az után, hogy annak a veszélyét is felvetették a császárhoz érkező jelentések, hogy a magyarok békét kötnek a törökkel –,

hogy V. Károly márciusban úgy nyilatkozott, hogy mivel a török a szárazföldön Magyarországra, a tengeren pedig Itáliába akar benyomulni, ő is Itáliába készül, hogy szembeszálljon az ellenséggel. Mivel Lengyelország is békét kötött a törökkel, hajlandó katonasággal és pénzzel is segíteni. Ez a gyakorlatban azonban nem jelentett sokat. Károly két héttel később már úgy nyilatkozott, „nem is tudom, mit higgyek, olyan sok effajta hírt kapok, nem is tudom, mi igaz belőlük”. Az is igaz, hogy a császárt más, sokkal kellemesebb ügyek is lekötötték: március 10-én ülte meg lakodalmát Portugáliai Izabellával, s a török előrenyomulása idején a mézesheiteit töltötte, távol a nagypolitikától. Hónapokig el sem hagyta Izabella társaságát. Fia, Fülöp is 1526 augusztusában fogant – épp akkor, amikor rokonának, Lajosnak Szülejmannal kellett farkasszemet néznie. A francia királynak ugyanakkor elő kellett teremtenie tetemes váltságdíját – hiszen Paviánál fogságba esett, s kiszabadult ugyan, de csak az adott szó jogán.

A liga elhúzódó harcaiban és a török támadás árnyékában egyre inkább előtérbe került az, hogy nem keresztes szerepvállalásra, hanem pénz küldésére kérték a fejedelmeket. II. Lajos március végén sorozatban küldött szét segélykérő leveleket. Két levelet is intézett VIII. Henrikhez. Március 25-én elsősorban pénzbeli támogatást kért „gyalogság toborzására”, amit „Küldjön [...] lehetőségeihez mérten, ami tudomásunk szerint nem csekély”. Lajos jól tájékozott volt: a Tudor-monarchia jelentős vagyonnal rendelkezett. A magyar király biztosította volna, hogy Henrik nyomon követhesse a pénz sorsát: „saját embere és követe útján küldje, hogy saját kezűleg ossza szét a pénzt a szükséges dolgokra”.

Felmerül a kérdés, hogy miért kell foglalkoznunk Anglia szerepvállalásával, ha egyrészt tudjuk, hogy az 1500-as évek első évtizede után soha nem küldött támogatást, másrészt – mint majd látjuk – az augusztusban útnak indítandó összeg ide sem ért a mohácsi csata előtt? Mondhatnánk, hogy Angliát is hiábavaló fáradozás volt bevonni, hiszen VIII. Henrik első válasza hideg és elutasító volt. Úgy is érthetjük: Angliának megvan a maga baja, messze van a veszedelemtől, a saját érdekeivel kell törődnie, nem másokét kell védenie. Mint majd látni fogjuk, ez nem így van, Angliának igenis érdeke lesz, hogy szerepet vállaljon a pogány elleni küzdelemből. A wolsey-i külpolitika kulcsa az, hogy Anglia úgy jelenjen meg az európai politikai színtéren, mint domináns hatalom, amely tekintélyt tud sugallni,

azzal is, hogy kezébe veszi a törökellenes harc irányítását, és minden erőfeszítést megtesz a fejedelmek békéjéért. Angliának fontos Magyarország sorsa, s nem csupán propagandisztikus érdekből.

Ha megvizsgáljuk VIII. Henrik levelét, amelyet április 16-án írt a pápának, akkor árnyaltabb kép tárul elénk. A király úgy fogalmaz, hogy „az egymással meghasonlott fejedelmek” a hibásak, akik „nem látták előre” a veszedelmet, de „minthogy messze vagyunk, nem a mi kezünkben van, hogy a kereszténységtől elhárítsuk a végzetes vihart. Mert mit tehetünk mi egymagunk, akiket oly nagy távolság választ el, amikor azokat a fejedelmeket, akiknek a közelében zajlik mindez, alig sikerült egyesíteni”. De a király szándéka egyértelmű, ő már most hajlandó segílyt nyújtani. Igaz, hozzáteszi, hogy akkor lenne erre igazán kész, ha a többi fejedelem is hozzájárulna, de leszögezi, hogy ha sürgősen kell, akkor mindenképpen ad. Az is igaz, hogy ekkor még a Tudor-politika mindenható irányítója, Wolsey bíboros a kivárára játszik, hiszen mégsem indítja el a segílyt már áprilisban, amikor még nem szerzett teljes bizonyosságot arról, hogy a török nagyszabású hadjárata valóban megindul.

Másik kérdésünk az, hogy az országnak mennyit jelentettek volna a nyugati segílyek? Mint majd látjuk, az angol és a portugál uralkodó által útnak indított segílypénzek valójában nem érkeztek meg a mohácsi ütközet előtt, mégis érdemes felvetni, hogy ezek az összegek mire lehettek volna elegendőek? A pápa többször is elismételte, hogy az ő 50 ezer dukátja „nagy segíly” II. Lajos számára, vállaljon hasonló összeget Anglia is! Az angolok római követe megerősítette, hogy 50–60 ezer dukát elegendő pénz lenne a magyar király számára, aki „még más forrásokból is jelentős támogatást remél”.

E helyütt sem foglalkozunk azzal, „mi lett ha”. A rövid válasz az összes információ és forrás ismeretében az, hogy semmi különös. A magyar sereg legfeljebb több ágyúval lett volna felszerelve, rendelkezett volna jobb utánpótlással és néhány ezerrel több cseh-morva zsoldos lett volna a táborban. Ettől még – ismerve Magyarország belpolitikai problémáit, a kormányzás nehézségeit, a távolmaradó seregrészeket – Szülejmán legyőzhette volna a magyarokat az angolok és a portugálok pénzével együtt is. De a kortársak nem voltak birtokában minden információnak, s mivel ők voltak a szenvedő fél, mindenben bíztak, amíg csak lehetett. A magyar politi-

kai vezetés annak is örült, hogy Anglia legalább ad valamennyi pénzt. Azzal tisztában lehettek, hogy Angliának európai politikai befolyása növelése érdekében fontos volt a török elleni segítségnyújtás. Azt is tudták, Angliának van pénze: 1502-ben VII. Henrik fizetett Miksa császárnak és II. Ulászlónak is. Wolsey nem a felelőtlenül ígérgető V. Károly volt, hanem egy agyafúrt, mindenre kész politikus. Ez alapján el lehet játszani a gondolattal, hogy a sóvárogva várt angol vagy portugál segítség valóban hatásos tudott volna-e lenni.

Annyit szeretnék megvizsgálni, hogy a magyar kortársak hogyan vélekedtek a segélyekről, tápláltak-e valóban reményt, hitték-e, hogy a segítséget fel lehet használni? A másik oldalon pedig miként vélekedtek az angolok arról, hogy a török támadás közepette a Tudor-hatalom miként foglaljon állást, mit tegyen, ha meghatározó hatalmi tényező kíván lenni az európai porondon?

Az országnak a legnagyobb szüksége most a gyors, hatékony pénzsegélyre volt, keresztes csapatok felállítására már nem volt idő. Anélkül, hogy belemennénk annak a vizsgálatába, mennyi pénz lett volna elegendő, s hogyan álltak az ország pénzügyei, milyen hiánnyal küzdött a kincstár, a kortársak nézőpontjából szemlélve úgy tűnik, reménykedtek abban, hogy egy tisztes pápai (vagy más nyugati) hatalomtól érkező segély – 50–100 ezer arany – kiségheti az országot a pillanatnyi bajból. A nuncius egyszer azt is megfogalmazta, hogy pénzre van leginkább szükség, s jó kormányzással be is lehetne tömni a lyukak jó részét. Burgio szándékában állt, hogy Tomori Pált beszélje rá a kincstartóságra. „Ha a török ez évben még békét hagy az országnak”, s rendbe jönnek a király és az ország pénzügyei, a királyi jövedelmek rendszeresen befolyanak, a király ezekkel a siker reményében veheti fel a harcot a török ellen. Ebben bíztak leginkább s ezért ragaszkodtak foggal-körömmel a külső segélyekhez. Burgio leszögezte, hogy nem a pénz miatt nem tudja kijavíttatni a király ágyúit, amelyek „évek óta el vannak hanyagolva, és félredobva fekszenek”, hiszen van rávaló a pápai pénzből, „csak nem talál mesterembert, aki tudna és akarna is dolgozni”. Később valóban rendbehozhatja az ágyúkat. Ugyancsak nem kerül óriási összegbe az előző évben épített 50 hajó felvontatása Szlavóniából. Ezért is ügködik, s maga a király is átveszi kérelmeiben, hogy a Magyarországnak adandó segély nem lyukas zsákba hullik, tudják mire használni és állnak a vártán,

hogy védekezzenek. Úgy tűnik, Burgio is komolyan bízik abban, hogy az összes pápai pénzzel meg lehetne úgy erősíteni Péterváradot és ellátni a helyőrséget, hogy ellen tudna állni a töröknek. Tomorit is a pápai nuncius látja el 20 ezer arannyal, ruhával, 500 gyalogost is fizet számára három hónapra, sőt 36 ágyút is szerez számára.

1526 tavaszán Lajos csak a külső segélyben bízik. Burgio beszámol róla, hogy „Őfelségeik [Lajos és Mária királyné] most levelet írnak az összes keresztény fejedelmekhez.” Március 24-én azt kérte a pápától, járjon közbe a koronás főknél. Március 25-én azt kérte Ferdinándtól, hogy hasson az uralkodókra, főképp a császárra. A főherceg nem volt ugyan érzéketlen, de elsősorban a horvát véghelyek érdekelték, s azoknak a megerősítésében még ő kérte Lajos segítségét. Burgio egyre inkább abban látja az egyedüli reményt, hogy a keresztény fejedelmek anyagi támogatást adnak. Nem adja fel a reményt, hogy néhány tízezernyi dukáttal több ezer zsoldos több heti járandóságát lehetne kifizetni. Április 13-án a király megismételte a kérését a pápánál. Nyomatékosan felszólította, bírja rá az uralkodókat a közös veszély elhárítására – „bárcsak észhez térnének már valahára!” –, mert különben „zuhanunk, zuhanunk”. Áprilisban a pápa konzisztóriumot tartott, és a bíborosok is rábólintottak az 50 ezer arany segélyre.

Az angol politika tisztában volt a magyarországi hadi helyzettel, a török hadjárat felvonulási ütemével. Szó nincs arról, hogy érdektelenül, szenvtelenül figyelnek a távolból az ország pusztulását. Ez az újfajta eltökéltség VIII. Henrik királyságának az érdeke volt, hozzátartozott a felépítendő nagyhatalmi súlyponti politikához. Arról is rendszeresen kapnak híreket, hogy esetleg több irányból is támadás várható. Felröppentek olyan hírek, hogy Dél-Itália lesz a célpont, a szultán kétfrontos háborút tervez. Mindegyik esetben van értelme a külső pénzsegély küldésének. Burgio megerősíti, hogy olyan információk kerültek a birtokába, melyek szerint a török „az Erdélybe vezető úton nyomul előre”. Anglia beszerezte Szapolyai János II. Lajosnak 1526. március 16-án írt levelét arról, hogy a szultán serege mozgóhidat hozott magával, Erdélyt fogja megtámadni, a vajda ezért tüzérseget és gyalogságot kért a városok védelmére. Várhatóan egy hónap múlva az ellenség megkísérli elfoglalni a havasokat, azaz nincs sok idő a védelem megszervezésére. Szapolyai levele március 25-re ért Budára, amikor a király azonnal értesítette Ferdinándot. Kérte a főherceget, hogy diplomáciai

kapcsolataival segítsen neki pénzt kérni az európai fejedelmektől, elsődlegesen a császártól, mert már „a cseh gyalogság zsoldját sem tudta fizetni”. Az angol király római követei még június végén is úgy tudták, hogy a török sereg egyik fele Erdélybe akar benyomulni. Elképzelhető, hogy Szapolyai több híradása eljutott Nyugatra is, Angliába és a Németalföldre Savoyai Margithoz és Kasztíliaába – Rómán, Campeggio bíboroson keresztül. Ezt az esetleges második frontot, az európai fejedelmek, különösen a Mediterráneum-beli kereskedelmi érdekeit óvó Anglia, Spanyolország valamint Nápoly mindig is figyelemmel kísérte, ezért fontos volt számára, hogy értesüléseket szerezzen arról, hogy ellen tud-e állni Erdélyben Szapolyai.

A nyugati fejedelmi udvarok több egyéb jelentős hírt szereztek be. Ilyen az Angliában fennmaradt, a titeli várnagyok által a titeli prépostnak írott levél. Eszerint Titel nagy veszélyben van, mivel a török felállította seregét Nándorfehérvárnál, hajóhadat készítenek elő, a folyón is háborúra készülnek. A levél írói kérték, hogy a prépost járjon közbe a királynál, mielőbb küldjön legalább 100 gyalogost, különben a vár veszve van, a várbéli gyalogosok ugyanis mind el akarnak menni. A külföldi segílyre nézve fontos, hogy meddig tarthat ki a vár. Titelt ugyan először nem vette be a török – Báli bég megostromolta március végén –, de miután a védők és a lakosság egyszerűen szétszéledt, nem jelentett akadályt. Ha a lakosok egy része vissza is szivárgott, a várban júniusban valóban nem volt egy katona sem, amint Burgio is megerősíti.

Egy másik nyugatra is eljutott levél, melyet Podvinyai Tamás, a jajcai sajkások kapitánya írt Tomori Pálnak 1526. március 12-én, stratégia-
 ilag fontos híreket közöl, ezért lehet értékes egy nyugati udvar számára. Az oszmán sereg élelmezésére, gabonaszállításra már hajók is készen állnak. Báli bég jelentős előkészületeket tesz, Ibrahim nagyvezír nagy sereget gyűjt Drinápoly és Gallipoli között, s hogy megelőzzék a magyarokat, Szent György napjáig tervezik, hogy megérkeznek. Ez utóbbi a lényeges elem, hiszen ez alapján gyorsabb a hadjárat lefolyása, nagyobb a készültség, mint gondolták, késlekedésre nincs idő. A padisah nem a megáradt Dunán akar átkelni, hanem a Száván – a támadás lehetséges irányára nézve ez is jelentős információ. De azt is közli, hogy Nikápoly felé is indítottak csapatokat, tehát azt a védvonalat sem lehet figyelmen kívül hagyni, azaz a korábbi, Erdélyen át történő felvonulásnak is van esélye. A szultán azt tervezi, hogy

a Száva és a Dráva közt lerontja a várakat, a Dráván hidat ver, majd átkel, s nyugatról támad Budára. Nem is kell magyarázni, ez miért értékes hír.

Még egy korabeli, hasonló vonatkozású levelünk van, amit több forrásból, több másolatban is beszerzett és lemásoltatott az angol kancellária: Tomori Pál II. Lajosnak tett 1526. július 5-i jelentése. Miért lehet ez ilyen fontos egy külföldi kormányzat számára?

A leglényegesebb itt annak a taglalása, hogy igaz-e, hogy a „jajcai bán tudatta”, hogy a „török császár visszafordulna”. „Vannak olyanok, akik azt mondták a királynak, a török császár [...] nem mer átkelni a Száván”. Egy ilyen horderejű kérdést illetően nem is kell megmagyarázni, miért kellett Wolsey-nak tudnia erről, mielőtt útnak indítja a több tízezer dukátnyi segílyt. A török visszafordulásról szóló bármilyen apró információ szó szerint sok-sok aranyat ért. Burgiót is foglalkoztatta a török szávai átkelése, s felvetette, hogy lehet-e elegendő anyagi forrást szerezni ahhoz, hogy „megakadályozzuk, hogy a törökök átkeljenek a folyón”. Maga Tomori ezt azonban cáfolni látszik, szerinte a török nem fog visszavonulni, és át fog majd kelni a Száván. Az is lényeges hír, hogy a „császár ágyúit még nem szállították át, hanem most kelnek át a Morava folyón”. Ha esetleg nem jutnának át a felduzzadt folyón, újfent el kellene gondolkozni azon, hogy szükséges-e annyi segílyt küldeni, hiszen akkor a szultán ereje csekélyebb, ostromolni sem lesz képes. Tomorinak „néhány fizetett szolgán kívül senki[je] sincs”, „nincs kivel ellenállnia”, a gyalogosoknak lejár a hónapjuk a várakban, „nincs mit adnia nekik”. Az odarendelt vármegeyi csapatok nem érkeztek meg. A naszádosoknak nincs mit enniük, régi szolgálataik sincsenek kifizetve, pár napon belül elszökik valamennyi, ahogyan a rácok is elmenekültek. „Így hát arra kényszerülünk, hogy nemcsak a Száván, hanem még a Dunán is átengedjük őket”. Ez esetben pedig sürgősen el kell indítani a segílyt külföldről.

Ezeknek a híreknek a fényében nem kérdéses, hogy VIII. Henrik valóban szándékozott segílyt küldeni Magyarországnak, de a külügyek ura a szürke eminenciás, Wolsey volt.

A velencei angol követ február végén jelentette, hogy Wolsey megírta a pápának, hogy Magyarország megsegítésére minden támogatást megad. Április 3-i híre szerint az angol király úgy nyilatkozott, hogy sereggel jönne Itália megsegítésére, majd tovább is menne Magyarországra; de a száraz-

földi hadjárat helyett – ha a pápa úgy látja jónak –, inkább pénzt küld. Campeggio bíboros azt írta április 12-én, hogy minden nap újabb hírek érkeznek arról, hogy a török a tengeren és a szárazföldön is támadni fog a nyáron. Magyarországon a keresztény fejedelmekre számítanak, különösen Angliára. Április 15-i levelében Campeggio arról tájékoztatott, hogy a török hatalmas sereggel készül, és meg fogja támadni Magyarországot. A király külső segély nélkül nem tudja megvédeni magát.

1526. április 16-án a kancellár is írt a pápának. Kiemelte, hogy a Magyarország és az egész kereszténységet ért veszedelem végzetes lehet, hacsak nem szállunk szembe vele a fejedelmek egyesült erejével. Felemlegeti, hogy a veszélyhez közelebbi fejedelmek sem tesznek meg minden tőlük telhetőt. Ők is szálljanak harcba a török ellen. Kérte a pápát, adjon hírt róla, ők is harcba szállnak-e. Az óvatos bíboros még annyira sem kötelezi el magát, mint VIII. Henrik, de nem is utasítja el a *subsidiuumot* [segítséget, a szerk.]. Wolsey hajlandó segélyt küldeni – igaz, a kivárára is játszik, csak akkor szánja el magát, ha valóságos hírek a nagy török támadásról. Április 15-én azt jelentette az Angliába rendelt legátus, hogy Wolsey még mindig nem hiszi, hogy a török valóban megtámadja Magyarországot. Ebből egyelőre semmilyen hír nem mozdíthatta ki. Április 22-én a Velencei Köztársaság követe azt a hírt hozta, hogy a török el akarja foglalni egész Magyarországot, s a magyaroknak semmijük sincs, ami megállíthatná őket, s ez roppant kárt okoz a kereszténységnek. Április 23-án VII. Kelemen még egyszer külön felhívta VIII. Henriket Magyarország megsegítésére. Megismételte: ő maga 50 ezer dukátot adott. Sürgette, hogy az angol király indítsa útjára a segélyt, hiszen minél előbb szükség van cseh gyalogosok felfogadására. A pápa már most kétségek között van, hogy nem késnek-e el a segítségnyújtással. A legátus azt írta Angliából, hogy Henrik minden vágya, hogy megküzdhessen a hitetlenekkel. Mégsem történik előrelépés az ügyben, hiszen Wolsey szava dönt, aki még mindig kívár.

1526. április 24-én VII. Kelemen felszólította Melchior Langust (Marchionne Lango), angliai nunciust, hogy figyelmeztesse VIII. Henriket, hogy a Szentszék legfőbb reménye benne van. Azt is felvetette, hogy a király akár maga is küldhet a pénzzel egy megbízható követet, aki ügyelhet annak felhasználására. Ha az ügy késedelmet szenved, Magyarország elveszik, mivel a török több oldalról támadja, tudván, hogy „az ország

felkészületlen és zavarodott”. A nunciust még 1525-ben küldte Angliába a pápa, hogy járjon közbe, Anglia járuljon hozzá Magyarország védelméhez. Girolamo Ghinucci, Worcester püspöke is újfent sürget, ha nem küldenek pénzt, akkor késő lesz. A római követek április 25-én és május 2-án magyar segélykérő leveleket továbbítanak Angliába. Május elején már úgy tűnik, mégiscsak történik valami, mert mivel Gambará legátust erőteljesebb fellépésre ösztökélték, nyomatékosabb közbenjárása után azt jelentette Rómába, hogy Wolsey biztosította, hogy Henriknek az a szándéka, hogy pénzt küld követével Velencén keresztül Magyarországra. A kardinális úgy fogalmazott, hogy ő maga is „felajánlaná mindenét a szent célra, még főpapi ornátusát is”. Május 6-án a birodalmi angol követ, Robert Wingfield értékes információkkal szolgált Wolsey-nak, ami meggyorsíthatta a döntést. A diplomata arról számolt be, hogy a török sereg élén a szultán már a Dunánál vonja össze hadseregét, s az átkeléshez hidakat veret, nagy hajókat vontat fel, tele élelemmel. Már a kezébe is került az egyik legerősebb erőd – feltehetően Títre gondol –, s ha így van, Magyarország elveszett.

A magyarországi segély nemcsak Henriknek lett hiúsági kérdés. Május 21-én a Tudorok spanyolországi követe jelentésében még ekkor is felmerül a magyar–török kiegyezés alternatívája: úgy hírlik, „bizonyos kereskedőknél” vannak olyan levelek, amelyek azt igazolják, hogy a magyar király már most „a török adófizetőjévé” lett. Nem tudunk ilyenről. Talán az lehet az értesülés alapja, hogy még az 1526-os év folyamán is jelentkeztek magyar békeóhajok. Tudjuk azonban, hogy a török ekkor már minden ilyen próbálkozást visszautasított.

A londoni velencei követ június elején arról tudósított, hogy Wolsey-hoz érkezett egy lengyel követ. York érseke rosszallását fejezte ki azal kapcsolatban, hogy Zsigmond király békét kötött a törökkel. Már korábban kapcsolatba lépett Krzysztof Szydłowiecki kancellár az angol királlyal, hivatalosan azért, mert az uralkodó sólymokat kért. A király válaszolt is, igaz a hivatalos levelezésben csakis a sólymászatra szorítkoztak. Nézetem szerint a sólymokat Lengyelországból szállító angol, illetve a Londonba érkező Jagelló-követ együttes megbízatása azt sugallja, hogy az angol diplomácia puhatolózott a lengyel királynál, mennyire van kőbe vésve a törökkel kötött békéjük, mielőtt elküldené a Jagelló-uralkodónak a segélyét Magyarországra.

Június elején valóban úgy tűnt, hogy Anglia megmozdul. Mindenki bizakodott, hogy szervezik a segély útnak indítását. Június 5-én a pápa már egyenesen úgy fogalmazott Gambarának, hogy „nagy meglegedésünkre van, hogy [Henrik] király segítséget küld”, különösen a többi fejedelem közönye fényében. Ugyanakkor még a szentatya sem volt biztos abban, hogy valóban elindult a pénz, mert azt írta: a király nem állhat el a megítélt támogatástól, mert ezzel másokat is erre ösztönözne. Június 12-én a franciaországi angol követ arról adott hírt, hogy „Anglia pénzsegélyt küldött Magyarországra, 100 ezer dukátot” – igaz, éppen a száz, „C” nem olvasható ki – „így mindenki *Defensor Fidei*ként nevezi, a császár pedig szégyellheti magát, mert húga a törökök fogságában van”. Az angol diplomácia kihasználja a császárral szemben, hogy ők adnak támogatást, V. Károly pedig – akinek a testvére, Mária (képletesen szólva) „a török foglya” Magyarországon – nem.

Június 19-én Rómából megérkezett a hír Angliába, hogy a pápa már elküldte az 50 ezer aranyat, s a legátust arra utasítják, biztassa VIII. Henriket is, hogy „tegyen így mielőbb, és mutasson példát másoknak”. A Szent-szék úgy veszi, Anglia már nem fog visszakozni. Június 22-én azt jelentik Wolseynak Rómából, hogy a pápát megnyugtatja az angol király hajlandósága. A velencei követ Londonból július elején azt adja hírül, hogy az angol király 100 ezer dukát értékű váltót küld. 1526 végén Marco Antonio Venier velencei követ biztosan állította a dózsénak, hogy VIII. Henrik először 100 ezer dukátról szóló váltót akart küldeni II. Lajosnak. Igaz, ebből majd két részletben 50 ezer arany lesz, s Wallop követ az első 25 ezret viszi magával.

Magyarországon április elején már olyan kritikus volt a helyzet, hogy Tomori másodszor is lemondott. Április 23-án a szultáni sereg megindult Isztambulból, s június elején elhagyta Szófiát, majd a hó végére már Nándorfehérvárnál járt. Báli bég hidat veretett a Száván, Ibrahim nagyvezír előrement, hogy megszervezze az átkelést. Rövidesen ostrom alá vették Péterváradot. Június 2-án az országtanács már a jelenlévő követekhez és a bárókhoz folyamodott, adják össze a királyi bandérium felállításához szükséges összeget, majd elrendelték, hogy az egyházak arany- és ezüstszereinek feléből pénzt verjenek és fordítsák a véghelyek ellátására és zsoldosok felfogadására.

A katonai helyzet súlyosbodása arra készítette II. Lajost, hogy június végén újabb, segélyt sürgető leveleket intézzon a fejedelmekhez. Június 21-én a pápához is írt egy újabb levelet, amelyben „nagyobb és bővebb segítséget kér [...], amilyen gyorsan” csak lehet, s könyörög, buzdítsa a többi fejedelmet, „ők se hagyják el veszélybe döntött ügyét”. Lajos korábbi levelét Ferdinánd ugyan továbbította a császárnak, de május 25-én újra sürgette segítségét, s hangsúlyozta: „Auszttria, és egész Germánia érdekében” nyújtson segédkezet. Június 6-án a király újra Ferdinándhoz fordult, majd 11-én követet is küldött hozzá, s megismételte segélykérését július 15-én is. A császár Itáliában volt elfoglalva, előbb sértődötten csupán annyit írt, hogy a pápa ne ellene hadakozzék, hanem hirdesse meg a keresztes háborút. Majd csak július 27-én válaszolt érdemben, hogy nagyon sajnálja, hogy Magyarország veszélyben forog, de nem tudja Lajost úgy segíteni, ahogy szeretné. „Meg kell érteni, hogy a saját védelmemmel kell törődnöm, és erre kell fordítanom minden erőmet.” Mi több, Ferdinándtól azt kérte, hogy a Cremonánál körülrzárt serege felmentésére szerezzen még néhány ezer katonát. A császár a pápát okolta azért, hogy nem állt az ő oldalára, s így nem fejezheti be a háborút s nem jöhet Magyarország segítségére. Ferdinánd – amellet, hogy sajnálkozott, hogy „nem fog idejében segítség érkezni a magyar királyhoz” – nagynénjétől, Savoyai Margittól maga is az itáliai csapatok számára kér segélyt. Burgio már januárban azt írta, hogy „Németországból bizonyára nem” várhatunk segítséget. A speyeri birodalmi gyűlés jóformán csak a mohácsi csata idején szavazott a segély mértékéről, de a vereség hírére sem határozott semmiben. Ferdinánd, noha csak augusztusban hagyta abba bátyja itáliai hadjáratának támogatását, közbenjárt Niklas Graf zu Salmnál, hogy vállalja el Lajos főparancsnoki felkérését, majd kétezer cseh gyalogos felfogadását és ágyúkat ígért, igaz ezek nem álltak készen augusztus 25. előtt. (Meg kell hagyni, Mohácsnál valóban harcoltak a pápai pénzen felfogadott, Ausztriában toborzott gyalogosok.) A helyzet egyre kritikussabbá vált, s Ferdinánd júliusban már újra figyelmeztette bátyját, hogy „Magyarországot elfoglalja a török”, akkor „veszély és fenyegetés érheti Ausztriát, és Németországot is”.

II. Lajos június 21-én Andrea Gritti velencei dózsénak is írt. Fegyvereseket kért a morva és a cseh uraktól. A francia király az *adhortatiókra* későn

reagált, eleinte nem is közönyösen, hanem elutasítóan, s csak augusztus 17-ére ért Rómába a levele, melyben segítséget ígért. Nagyobb reményt fűztek a magyar udvarban a portugál, majd az angliai segítséghez. Portugália uralkodója, III. János nem volt közömbös a török elleni küzdelem iránt, küldött is egy „4000 gyalogos felállítására elegendő”, 50 ezer dukátról szóló váltót, Franciaországban azonban feltartóztatták a követét. A hadisegély nem jutott el Magyarországra.

Június 21-én II. Lajos újabb levelet intézett VIII. Henrikhez. Hangsúlyozta, „minden reményünk leginkább Fenséged segítségében van”. „Akkor már hiába hoznak segítséget, amikor az ellenség hadereje behatol az ország belsejébe”. A király túllép a korábbi *exhortatiók* hangnemén: konkrét pénzbeli segítséget kér. Egy nappal később a pápa újfent sürgette, hogy az angolok indítsák útjára a segélyt.

Június 22-én a római angol követ azt jelenti, hogy a pápa béketárgyalásokat folytat a császár erőinek parancsnokával, Hugo de Moncadával, hogy ha leteszik a fegyvert, menjenek Magyarországra harcolni, a pápa, a császár és a cognaci liga együttesen fizetné a zsoldjukat. Elképzelhető, hogy a Cremonánál kialakult állóháború közepette egy ilyen megoldás is felmerült, még ha a császárnak feltehetően nem is lett volna ínyére. Ugyanezt Wolsey is felvetette július 19-én: próbáljanak egyezkedni a német zsoldosokkal, hogy Itália helyett Magyarországon harcoljanak. Ennek lehetett némi realitása, Burgio június 13-án úgy írt, „őszentsége az összes Itáliában állomásozó hadakat elindítja Horvátország felé”.

Sokat segít a pápa 50 ezer aranya, amely június elejére már az országba ér, de azonnal lenne helye az angolok pénzének is. Az udvarban Burgio, Szalkai László esztergomi érsek és a királyné lázas adománygyűjtésbe kezdenek. Burgio reménykedik, hogy ebből is tudnak katonákat felfogadni, sőt a „király nagy segítséget kap külföldről”. Az udvarban mindenesetre bíznak abban, hogy érkezik külföldről pénz, s legalább Pétervárad megmenthető.

Volt-e realitása annak az elképzelésnek, hogy mindaddig, amíg az új *propugnaculum* [védőbástya, a szerk.], vagyis Pétervárad áll, van remény? Valóban minden külső pénzforrás növeli az esélyét, hogy ki lehet tartani? A vár 16 napig állta Szülejmán ostromát, még megroggyant állapotában is, sőt az első rohamot visszaverték. Tomori a sajkásokkal megtámadta és

alaposan megtépázta a török hajókat. Nem lehet tehát teljességgel alábecsülni a magyar haderőben rejlő potenciált, hiszen ha tovább tudjuk fizetni Tomori embereit, akkor erőn felül is teljesíthetnek. Burgio, Lajos, Mária és az udvar tagjai azért próbáltak kétségbeesetten pénzforrásokat felhajtani, mert úgy hitték, akármilyen kevés is, valamilyen célra fel lehet használni. Igen kevés pénzből javíttatta ki a nuncius a király ágyúit. Ez a remény éltette a magyar vezetést, s ez buzdítja újabb és újabb segélykérésekre. A mai kor szemlélője tisztában van az ország akkori anyagi állapotaival, s azt mondja, hiú remény, hogy meg lehet állítani a törököt Péterváradnál, de ezt a kortársak nem vetették el teljesen. Abban is bízhattak, hogy a cognaci liga megkötése után a Habsburgok visszavonulót fújnak, és érkezik pénz, akár mind a két oldalról. Ferdinánd is felvetette a *Reichstagban* [birodalmi gyűlés, a szerk.] Pétervárad támogatását. A magyar vezetők nem mondtak le arról sem, hogy a francia király ad segílyt. Burgio 400 zsoldosa ki volt fizetve október végéig. VIII. Henrik segélyén akár 6–7 ezer gyalogost lehetett volna felfogadni 3 hónapra, ami valós többletet jelenthetett volna, hiszen „ha készen állana a Száva átkelőjénél 4000 gyalogos és 10 000 lovas, akkor – lehet –, hogy megakadályozhatnánk, hogy a török átkeljen”, sőt „2000 gyalogossal [...] a kalocsai érsek megakadályozhatná, hogy a török átkeljen a Dunán”. Ha az angol és a portugál király is ad pénzt, tovább lehetne erősíteni a folyó vonalát. Ha megérkezik az angolok ígérte pénz, Burgio szemével nézve még mindig felállhat akkora erő, amivel „Tomori [...] visszaszerezheti a péterváradit átkelőt és felmentheti Titelt.”

Burgio újabb pápai pénzben is reménykedett: „őszentsége meghagyta, hogy a pénzt, ami még nálam van, költsem el, [...] s ha ez elfogyott, kérjek újból”. Pétervárad „ostroma egy ideig fel fogja tartóztatni az ellenséget. Azalatt [...] a magyar sereg is talán összegyülekezik.” Ha érkezik nyugati segély, a vár kitarthat. Sőt, ha sikerülne újabb pénzforrásokkal felépíteni Szalánkemén és Eszék várát, „ez évben megtarthatjuk az ország Drávan inneni részét.” A folyók átkelőit is lehetne védeni.

Burgio azt sugallta az udvar felé, hogy a cognaci liga egyezsége bírja a császárt, s akkor felszabadulnak a németországi seregek – így bizakodhat a király július végén, hogy „ez évre kivédjük a támadást, mert jön segítség Morvaországból, Csehországból, Sziléziából.” A nuncius arról ábrándozik, hogy a törököt egy fegyverszünetre is rá lehet venni, sőt, szerinte Tomori rá

akarta venni a királyt, hogy akár adófizetés árán is kérjen békét a szultántól. Burgio hisz abban, hogy a török vissza is fordulna, és Pétervárad „a mi kezünkön maradna, mert az éhség kényszeríti.” Pétervárad elesteig (július 28.) mindenki bízik abban, hogy ha késik is az angolok pénze, a portugál királyé megérkezik. Mi több, még Pétervárad eleste után is reménykedik a nuncius, hogy érkezik segély. Lajos július 20-án újabb adományt kért a pápától, és még a sereg felvonulása közben is abban bízik, hogy Burgio a föld alól is kerít pénzt: „ha még van valami Szentséges Urunk pénzéből, küldjön nekünk.” Számítanak újabb összegekre, mert még augusztus derekán és végén is várnak több ezer német és cseh zsoldost, sőt Bécsből 32 mázsa puskaport hozatnak. Érkeztek olyan hírek, hogy útjára indították az angol pénzt, sőt tudni vélték, hogy valóban 100 ezer dukátot.

Az udvarban még a Habsburgokban is bíztak. A pápa július 30-án sürgette Ferdinándot, hogy küldjön segélyt. II. Lajos 1526. augusztus közepén követet küldött a császárhoz, majd augusztus 27-én levelet. (Utóbbit sokáig fiktívnek hitte a kutatás, mivel csak Prudencio Sandoval spanyol történétíró közölte, de nemrégiben felfedezték egy másolatpéldányát.)

Szükségesnek látszik tisztázni, hogy Anglia mikor akarta elküldeni a pénzt. Gambará legátus könyörgött, hogy siessenek a pénz küldésével, amennyire csak tudnak, mert a király „nem engedheti meg, hogy a pápa, a portugál király vagy a Birodalmi Gyűlés megelőzze.” (Ez is jól mutatja, hogy VIII. Henrik hiúságára lehetett hatni.) A megbízott követ, Sir John Wallop augusztus 14-én még Londonban van. Valószínűleg az után indult útnak, hogy megérkezett az a római hír, hogy a török átkelt a Száván. Tehát jóval a mohácsi csatavesztés előtt, nem utólag. Ugyan kissé elkésve, de egyáltalán nem feleslegesen folyósították ezt a pénzt, s nem azért, hogy Lajos halálnak hírére hallva Szapolyait támogassák a Habsburgokkal szemben. Az angol diplomácia abban a tudatban volt, hogy még segíthet, mire a magyarok megütköznek a törökkel. Augusztus közepére már útnak indulhatott Wallop a váltóval, erre utal, hogy augusztus végén már várja egy németalföldi bankár – akit akkorra gyorsfutárral értesítenek, hogy mikor ér hozzá a követ a beváltandó váltóval. A bankár, Bartolomeus Welsler is azt írta Wolsey-nak, hogy nincs idő a késlekedésre, Pétervárad ugyan elesett, de még mindig szükség van a segítségre. Ha a magyaroknak küld pénzt, ellenállhatnak a töröknek. Lehet, hogy az angol követ csak szeptember

elejére érhetett Antwerpenbe, de még nem volt tudomása Mohácsról, ő továbbra is abban a hitben volt, hogy Lajosnak viszi a pénzt.

Nem osztom azt a vélekedést, hogy azzal, hogy váltót s nem készpénzt küldtek Walloppal, késleltetni akarták a segélyt, s csak akkor szánták rá magukat, mikor végérvényesen kiderült, hogy II. Lajos életét veszttette, és az angolok célja az lehetett, hogy Szapolyai lefoglalja Ferdinánd erőit. A váltó a követ sürgős megbízására utal, hiszen egy ekkora készpénz-összeget még Angliának sem volt egyszerű kiállítania, azt pedig nem bízták egy követre, hanem a bejártotott utakon vitték fegyveresekkel védett futárok valamelyik német bankházba, ahol felvehette. Ez volt a szokott mód, hiszen nem kis összegről volt szó. (Ráadásul 25 ezer arany jelentős súly.) Mindez nem jelenti azt, hogy Anglia csak a csata után akart fizetni, ugyanis erre elszánta magát már korábban. Maga a követ is úgy fogalmazott 1527. április 26-i, Olmützből írott levelében, hogy az volt a célja, hogy „megkönnyebbülést és vigaszt nyújtson” a királynak –, tehát annak tudatában indult el, hogy Lajos él. (Arra, hogy a lebonyolítás nehézsége miatt a pénz később jutott el Wallop kezéhez, e helyütt nem térek ki.) A követ egy másik megfogalmazása is alátámasztja, hogy már Mohács előtt elindította uralkodója a pénzt: „a királynénak is átadtam egy levelet”, amelyet VIII. Henrik küldött még 1526 augusztus közepe előtt, amire Mária királyné „amikor a kezébe vette” úgy reagált, hogy „sírva fakadt, [...] majd köszönetet mondott a királynak, mondván, az ő kuzinjai milyen jók voltak a királyhoz [Lajoshoz és] imádkozni fog Henrikért”. Nyilván nem ezt mondta volna, ha Wallop teljesen üres kézzel jött volna.

Angliában 1526 szeptemberében még azt sem tudják, hogy Lajos meghalt a csatában. Szeptember 18-án Savoyai Margit azt a hírt kapta a Fugerek hollandiai faktorától, hogy a király elmenekült négy emberrel. Noha Rómából is érkezett hír a csatavesztésről és Lajos haláláról, Wolsey addig nem tekintette azt biztosnak, amíg a király holttestét meg nem találják. A pápa sem tekintette még teljesen elveszettnek Magyarország ügyét, így Campeggiot küldte Angliába, hogy a segély második részét kérje VIII. Henrikől. Wolsey titkára, John Hackett Savoyai Margit csatornáit tekintette hitelesnek a királyról keringő sokfajta hír közepette. Nem hitte, hogy a király meghalt, ezért adott további útmutatásokat Wallopnak a pénzsegély – eredeti tervek szerinti – kifizetésére. Azt fejtegette, hogyan lehetne

a pénzt minél gyorsabban eljuttatni a magyar uralkodóhoz – akiről még úgy gondolta, hogy él –, s Wallop váltóját hogyan s hol kellene beváltani. Erről tárgyal Wallop is éppen ekkor a Welserekkel Antwerpenben, tehát minden fél úgy tudja: a király életben van, s gyorsan van szüksége a pénzre. Mindez igazolja továbbá, hogy az Antwerpenben lévő Wallopnál van a váltó. Már augusztusban – amikor elindult – nála volt, jóval a csata előtt, mielőtt tudtak volna bármit is a király sorsáról. Szeptember 27-én megy tovább Wallop Ferdinándhoz, de még mindig nem tudják, él-e a király. Szeptember 30-án írt Hackett Wolsey-nak, s maga is azt mondta, Wallop és ő is tárgyal a váltó beváltásáról a Welserekkel, sőt arról, hogyan küldjék Magyarországra a pénzt. Tehát szándékukban áll továbbra is pénzt adni II. Lajosnak – nem értesülvén még ekkor sem a király haláláról.

A törökellenes fellépés érdekében Angliának még 1526 őszén is szándékában állt további pénzt adni a pápának, 30–35 ezer dukátot, amelyen 5000 svájcit és 400 nehézlovast tud felfogadni, hogy békére kényszerítthesse a császárt, s a közös keresztes hadjáratra megteremthesse az alapot. Úgy gondolhatták, ha csapást is szenvedett Magyarország Szülejmántól, képes azt kiheverni.

Sokáig gondot okozott azonban, hogy nincs kellően megalapozott hír Lajosról. A szeptember végén már egyre bizonytalanabb Wallop különféle híreket közöl a királyról: azt mondják, elesett, vagy a Dunába fulladt, mások szerint Csehországba menekült. Még október 6-án Kölnben sem tudni biztosat. A követ október 8-án beszámolót közölt a csatáról, s azt írta, olyan hírei vannak, hogy a király meghalt. Október 16-án már egy jelentést is csatolt a király haláláról. Október 18-ára VIII. Henrik már biztosabb híreket kap a király haláláról, de teljes bizonyosságot és a nyugalomba helyezéséről szóló hírt csak október 23-án szerzett a kancellár.

Miért éppen akkor küldött Anglia pénzt, amikor Wolsey már esetleg sejtette, hogy késve érkezik? Miért nem korábban? Miért nem akkor reagált, amikor Lajos első vagy második segélykérését kézhez kapta? A bíboros sajátos karakterét, pragmatizmusát ismerve soha nem utasította volna el hidegen és kérlelhetetlenül a segítségnyújtást. Az ő politikai rendszerében mindennek helye kell legyen, így a Magyarországnak nyújtandó segélynyújtásnak is. A pénzt megfelelő időben utalja el, amikor már tudja, senki más nem ad, sem Ferenc, sem Károly, csak ő. Az, hogy Anglia elkö-

telezte magát a pogány elleni harc mellett, olyan ütőkártyát adott Wolsey kezébe, amivel túlszárnyalhatta a legkeresztényibb és katolikus királyokat. Mindez Anglia európai dominanciáját szolgálja, büszkén mondhatja: a *Defensor Fidei* az egyetlen, aki hozzájárult Magyarország megsegítéséhez, míg a többi fejedelmek csak viszálykodnak. Még az éles eszű Wolsey sem láthatta azonban előre, hogy a vereség ilyen súlyos lesz. Nem sejtette az országot sújtó katonai és politikai katasztrófa mértékét, ahogy azt sem, hogy a király odavész, s ezzel a Habsburgok ölébe hullik Magyarország. Maga is megdöbben, hogy a török már-már Budán jár. Lehetséges, hogy úgy gondolta, hogy Klisszánál, Jajcánál, Péterváradnál meg lehet állítani az előrenyomulást. Annál is inkább, mert hozzá is elértek azok a hírek, hogy a nagy esőzések miatt nehezen halad az oszmán sereg a Balkánon.

VIII. Henrik, már a mohácsi csatavesztésről tudomást szerezve, 1526. október 18-án levelet írt a pápának. Kifejezte, hogy „könnyet ejt” Magyarország sorsáért, s nem tud mást javasolni, mint azt, hogy továbbra is dolgozzanak a fejedelmek összefogásán. Megindítóan írt fájdalomról, amelyet Magyarország pusztulása okozott neki. Tudatában van, mekkora kárt okozott a vereség a kereszténységnek, s ő mulasztott azzal, hogy későn indította útjára a pénzt, s ezzel megrendült a kereszténység, mert védőbástyája már nem védi. A király már az ellencsapást tervezi, leveléből kiérezhető az önkritikus hang, ami igazolja: valóban szándékában állott segítyt nyújtani Lajosnak. Mindezt megerősíti az a beszámoló is, amit a király titkára, William Knight írt Wolsey-nak arról, hogyan fogadta Henrik a mohácsi csatavesztés hírére. „Felolvastam a királynak a Magyarországról érkező híreket, s azt, hogy az ország elbukott és elveszett, fájdalmas szívvel fogadta, panaszolván, hogy Magyarország, amely mindig is, amióta az eszét tudja, a kereszténység pajza és védelmezője volt, a keresztény fejedelmek oktan viszálykodása miatt most leigáztatott és a pogányok szolgásgába vettetett. Most a töröknek szabad útja nyílt Németország felé, [...] a németek könnyen behódolhatnak a töröknek. Ez azt vonná maga után, hogy a kereszténység többi része is nagy veszélybe kerül, s félő, hogy egymás után meghódítják őket is és rabság alá vonják. A király annyit mondott csupán, amit Krisztus Péternek: »Én azonban imádkoztam érted, hogy meg ne fogyatkozzék a hited.« (Lukács 22, 32.)” De nem csak annyit üzent: imádkoztatok, hanem már az elkövetkező harcra és a kereszténység további

védelmére buzdította őket – tudatában lévén, hogy ha nem is érkezett meg az augusztusban elindított pénz, úton van Magyarország felé.

A nyugati segítség kérdését tehát nem lehet leegyszerűsíteni arra, hogy a „segélyért könyörgő” II. Lajos király tehetetlenül állt a nyugati fejedelmek részvétlensége előtt. Anglia királya nem csak imádkozott. Valóban küldött pénzt. Követe, Sir John Wallop elindult még augusztusban, hogy Lajos királlyal a csata előtt találkozzék. A Tudorok arra számítottak, hogy még a döntő csata előtt megérkezik. Wolsey és Henrik komolyan akartak segíteni. Ezt a követnek Mária királynéhoz írott levele is igazolja: váltói „a királynak nagy segítségére lettek volna.”

Magyarországnak a cognaci ligába való bevonásával Angliának további tervei voltak. York érseke az ország bukását az egyetemes kereszténység súlyos veszteségeként fogta fel, s azonnal terveket szőtt visszafoglalásának előkészítésére. Az is a Tudor-követ feladata volt, hogy találkozzon a magyar királlyal, és megtudja, hogy a ligát illetően mi Magyarország álláspontja, hogyan viszonyul a továbbiakban a Habsburgokhoz, hiszen 1526 után az angol politika határozottan Habsburg-ellenes irányt követett.

A magyar történetírásban rendre felmerül a Nyugat közömbösségének toposza, sőt olykor számonkérő szemrehányással illették Európa fejeit, amiért nem küldtek katonát és elegendő pénzt, „pedig megtehették volna.” De nem minden fejedelem volt „érzéketlen”. Voltak a politikai életnek olyan szereplői, akik valóban nyújtottak jelentékeny, kézzelfogható segítséget: VI. Adorján pápa, III. János portugál király, Wolsey kardinális, valamint magyarországi „szeme és füle”, Campeggio bíboros, továbbá VII. Kelemen meghosszabbított karjaként Burgio báró.

Ajánlott irodalom

Forráskiadványok magyarul

- *Humanista történetírók*, szerk. KULCSÁR Péter, Bp., Szépirodalmi, 1977 (Magyar Remekírók).
- KASZA Péter, PÁLFFY Géza, *Brodarics emlékkönyv: Egy különleges pártváltás a mohácsi csata után: Brodarics István szerémi püspök búcsúlevele I. Ferdinand királyhoz (1527. március 18., Dévény)*, Bp., Magyar Országos Levéltár, 2011.
- *Mohács*, szerk. B. SZABÓ János, Bp., Osiris, 2006.
- *Mohács emlékezete: A mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források: A csatahely régészeti feltárásának eredményei*, szerk. KATONA Tamás, Bp., Európa, 1979 (Pro Memoria); 1979²; 1987³.
- *Mohács Magyarország: Báró Burgio pápai követ jelentései*, ford. BARTONIEK Emma, Bp., Magyar Irodalmi Társaság, 1926 (A Napkelet Könyvtára, 12).
- SZERÉMI György, *Magyarország romlásáról*, ford. ERDÉLYI László, JUHÁSZ László, bev., jegyz. SZÉKELY György, Bp., Magyar Helikon (Monumenta Hungarica, 5), 1961; 1979².
- Caspar Ursinus VELIUS, *Tíz könyv a magyar háborúról*, ford. SZEBELÉDI Zsolt, Máriabesnyő, Attraktor, 2013 (Scriptores Rerum Hungaricarum).
- VERANCSICS Antal, *Memoria rerum 1504–1566: A magyarországon a legutóbbi László királynak születése óta esett dolgok emlékezete*, kiad., utószó, jegyz. BESSENEYI József, Bp., Magyar Helikon, 1981 (Bibliotheca Historica).

Összefoglaló művek, tanulmánykötetek

- ÁLDOR Imre, *II. Lajos és kora*, Bp., Franklin-Társulat, 1880 (Történelmi Könyvtár, 67).
- B. SZABÓ János, *A mohácsi csata*, Bp., Corvina, 2006 (Corvina Tudástár); 2011²; 2013³.
- B. SZABÓ János, *Mohács: régi kérdések – új válaszok: A Magyar Királyság hadserege az 1526. évi mohácsi csatában*, Bp., HM Hadtörténelmi Int. és Múz.–Line Design, 2015.
- BARTA Gábor, *A Sztambulba vezető út (1526–1528): A török–magyar szövetség és előzményei*, Bp., 1983 (Gyorsuló Idő).

- BÁRÁNY Attila, *A szulejmáni ajánlat: Magyarország, a Török Birodalom és a Nyugat (1521–1524)*, Máriabesnyő, Attraktor, 2014.
- CSORBA Dávid, *Mohács egy „mesemondó” szemével: Emlékezeti rétegek Szerémi György Epistolájában*, Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Kult. Egyes., 2012 (Modus Hodiernus, 4).
- FODOR Pál, *Magyarország és a török hódítás*, Bp., Argumentum, 1991.
- FODOR Pál, *A szultán és az aranyalma: Tanulmányok az oszmán-török történelemről*, Bp., Balassi, 2001.
- FÓGEL József, *Velencei diplomataék Budán a XVI. század elején*, Különlenyomat a Budapest VI. kerületi Magyar Királyi Főgymnasium 1911–1912-ik évi értesítőjéből, Bp., 1912.
- *Habsburg Mária, Mohács özvegye: A királyné és udvara 1521–1531.: BTM 2005. szeptember 30–2006. január 9.: Kiállítási katalógus*, szerk. BASICS Beatrix et al., Bp., Budapesti Történeti Múzeum, 2005.
- HARSÁNYI László, FÖLDES Vilmos, *Orvosszakértői személyazonosítás*, Bp., BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség, 1968.
- ILLIK Péter, *A Mohács-kód: A csatavesztés a magyar köztudatban*, Bp., Unicus, 2015.
- JÁSZAY Pál, *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után*, Pest, Hartleben, 1846, I.
- KASZA Péter, *Egy korszakváltás szemtanúja: Brodarics István pályaképe*, Pécs–Bp., Kronosz–MTT, 2015 (Sziluett).
- KOSÁRY Domokos, *Magyar külpolitika Mohács előtt*, Bp., Magvető, 1978 (Gyorsuló Idő).
- *Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében*, szerk. ZOMBORI István, Bp., METEM–Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2004.
- KUBINYI András, *Nándorfehérvártól Mohácsig: A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete*, Bp., Argumentum, 2007 (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára).
- KULCSÁR Péter, *A Jagelló-kor*, Bp., Gondolat, 1981 (Magyar História).
- *Mohács: Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*, szerk. RÚZSÁS Lajos, SZAKÁLY Ferenc, Bp., Akadémiai, 1986.
- *Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926.
- PÁLFFY Géza, *A tizenhatodik század története*, Bp., Pannonica, 2000 (Magyar Századok, 6).
- PÁLFFY Géza, *A három részre szakadt ország 1526–1606*, Bp., Kossuth, 2009 (Magyarország Története, 9).
- PÁLFFY Géza, *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*, Bp., MTA BTK Történettudományi Intézet, 2010 (Historia Könyvtár, Monográfiák, 27); 2015².

- *Pathologia*, szerk. SZENDE Béla, Bp., Medicina, 1999.
- PERJÉS Géza, *Az országút szélére vetett ország: A magyar állam fennmaradásának kérdése a Mohácstól Buda elestéig tartó időben*, Bp., Magvető, 1975 (Gyorsuló Idő).
- PERJÉS Géza, *Mohács*, Bp., 1979.
- SZAKÁLY Ferenc, *A mohácsi csata*, Bp., Akadémia, 1975 (Sorsdöntő Történelmi Napok, 2); 1977²; 1981³.

Szakirodalom

- *A székesfehérvári királyi bazilika embertani leletei, 1848–2002*, szerk. ÉRY Kinga, Bp., Balassi, 2008 (Ecclesia Beatae Mariae Virginis Albaeregalis, 1).
- ÁGOSTON GÁBOR, *Mohács és Szulejmán szultán magyarországi hadjáratai = Művészet és mesterség: Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*, szerk. HORN Ildikó, VÁRKONYI GÁBOR, LAUTER ÉVA, HILLER ISTVÁN, SZIRTES ZSÓFIA, BALOGH ZSUZSANNA, PÁSZTOR KATALIN, TAMÁS MÁTÉ, Bp., L' Harmatta, 2016, I, 59–73.
- ARTNER Edgár, *Magyarország és az apostoli szentszék viszonya a mohácsi vést megelőző években, 1521–1526 = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 63–124.
- B. SZABÓ János, *A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom” I. rész*, Hadtörténelmi Közlemények, 117(2004), 443–480.
- B. SZABÓ János, *A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom” II. rész: A magyar hadsereg a mohácsi csatában*, Hadtörténelmi Közlemények, 118(2005), 573–632.
- B. SZABÓ János, *Mohács-legendáink nyomában*, Korunk, 3(2012), 27–33.
- BARTA GÁBOR, *Illúziók esztendeje: Megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez*, Történelmi Szemle, 20(1977), 1–30.
- BARTA GÁBOR, *Egy magyar politikus a középkori Magyarország széthullásának éveiben (Werböczy István kancellár, 1526–1541) = Mohács: Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*, szerk. RÚZSÁS LAJOS, SZAKÁLY FERENC, Bp., Akadémiai, 1986, 275–322.
- BICZÓ PIROSKA, *Székesfehérvár, Nemzeti emlékhely I–II*, Bp., TKM Egyesület, 2007 (Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára).
- BOTLIK RICHÁRD, *Adalékok Sárffy Ferenc győri várparancsnok jelentéséhez*, Századok, 136(2002), 669–677.
- BRUCKNER GYÖZÖ, *Magyarország belső állapota a mohácsi ütközet előtt = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 11–40.

- CSORBA Dávid, *A Mohács-szindróma, avagy II. Lajos halála (1526) historiográfiai nézőpontból*, Magyar Könyvszemle, 131(2015), 425–442.
- DĄBROWSKI János, *Lengyelország és a török veszedelem 1526 előtt = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 125–140.
- DOMOKOS György, *A mohácsi csata, 1526 = Fegyvert s vitézt...: A magyar hadtörténet nagy csatái*, szerk. HERMANN Róbert, Bp., Corvina, 2003, 81–95.
- E. KOVÁCS Péter, *Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521–1526)*, Történelmi Szemle, 45(2003), 25–44.
- Feridun M. EMECEN, *A csata, amely a „nagy török” előtt megnyitotta a magyar Alföldet – Mohács, 1526 = Mohács*, szerk. B. SZABÓ János, Bp., Osiris, 2006, 412–434.
- ENGEL Pál, *Temetkezések a középkori székesfehérvári bazilikában*, Századok, 121(1987), 613–637.
- ÉRY Kinga, *A királyi bazilika csontvázleteinek rövid története = Magyar Múzeumok*, 7(2001), 9–10.
- FARKAS Gábor Farkas, *II. Lajos rejtélyes halála I*, Magyar Könyvszemle, 116(2000), 443–463.
- FARKAS Gábor Farkas, *II. Lajos rejtélyes halála II*, Magyar Könyvszemle, 117(2001), 33–66.
- FARKAS Gábor Farkas, *Új kérdések II. Lajos rejtélyes halálával és temetésével kapcsolatban*, Magyar Könyvszemle, 131(2015), 381–396.
- FRAKNÓI Vilmos, *Magyarország a mohácsi vész előtt: A pápai követek jelentései alapján*, Bp., Szent István Társulat, 1884 (Házi Könyvtár, 49).
- GERGELY Endre, *Ásatások a mohácsi csatatéren = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 349–360.
- GYALÓKAY Jenő, *A mohácsi csata = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 193–276.
- HARSÁNYI Pál, *II. Lajos és a mohácsi csata emlékermeinken = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 295–310.
- *Igazságügyi orvostan*, szerk. SÓTONYI Péter, Bp., Semmelweis, 2011.
- Antonín KALOUS, *Elfeledett források a mohácsi csatáról: Antonio Burgio pápai nuncius jelentései, és azok hadtörténeti jelentősége*, Hadtörténelmi Közlemények, 120(2007), 603–621.
- KASZA Péter, *A Brodarics-recepció kérdése a magyar epikában = Serta Pacifica: Tanulmányok Fried István 70. születésnapjára*, szerk. ÁRMEÁN Otilia, KÜRTÖSI Katalin, ODORICS Ferenc, SZÖRÉNYI László, Szeged, Pompeji Alapítvány, 2004, 187–195.

- KASZA Péter, *Bulvársajtó – Retorika – Történetírás: Megjegyzések Brodarics István Historia verissimájának keletkezéstörténetéhez*, Acta Historiae Litterarum Hungaricarum Acta Universitatis Szegediensis, 29(2006), 123–131.
- KASZA Péter, „Mert látom, hogy [...] néhányan az eseményeket másképp mesélik el, mint megtörténtek...”: *Megjegyzések Brodarics István Historia verissimájának keletkezéstörténetéhez*, Irodalomtörténeti Közlemények, III(2007), 323–342.
- KASZA Péter, *Magyarország 1526-ban: Krúdy királyregényei*, Korunk, 3(2015), 30–38.
- KASZA Péter, *Holttest a patakban*, Magyar Könyvszemle, 131(2015), 397–412.
- KÁLDY-NAGY Gyula, *A török állam hadseregének kialakulása I. Szulejmán korára = Mohács: Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*, szerk. RÚZSÁS Lajos, SZAKÁLY Ferenc, Bp., Akadémiai, 1986, 163–194.
- KUBINYI András, *A mohácsi csata és előzményei*, Századok, 115(1981), 66–105.
- KUBINYI András, *A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlata*, Századok, 128(1994), 288–319.
- LAKATOS Bálint, *Magyar vonatkozású 1526 körüli oklevelek és levelek Bernhard von Cles trienti püspök levelezésében: Kutatási jelentés (Corrispondenza Clesiana)*, Levéltári Közlemények, 84(2013), 201–225.
- MAGYARY-KOSSA Gyula, *Magyar orvosi emlékek: Értekezések a magyar orvostörténelem köréből, I–IV*, Bp., Eggenberger, 1929–1940 (A Magyar Orvosi Könyvtudományi Társulat Könyvtára).
- MAROSI Endre, *A mohácsi csatátér régészeti kutatásairól = Mohács: Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*, szerk. RÚZSÁS Lajos, SZAKÁLY Ferenc, Bp., Akadémiai, 1986, 337–354.
- MISKOLCZY István, *Keresztes-hadjárat terve a mohácsi ütközet előtt = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 41–62.
- NEMES Gábor, *VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brévéi (1523–1526): Adatok a Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolataihoz = Magyarország és a Római Szentszék: Források és távlatok: Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére*, szerk. TUSOR Péter, Róma–Bp., MTA PPKE „Lendület” Egyháztört. Kutcsop.–Gondolat, 2012 (Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány Nuncupatae, Ser. I., Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I., 8), 51–69.
- ORTVAY Tivadar, *A mohácsi csata elvesztésének okai és következményei*, Bp., Akadémiai, 1910 (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből, 22/9).
- PAPP Sándor, *Magyarország és az Oszmán Birodalom (a kezdetektől 1540-ig) = Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében*, szerk. ZOMBORI István, Bp., METEM–Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2004, 37–90.

- PÉTER Katalin, *Mohács nemezeti tragédiává válik a magyar történetben = „...éltünk mi sokáig két hazában...”*: *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*, szerk. DÁNÉ Veronika, OBRONI Teréz, SIPOS Gábor, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012 (Speculum Historiae Debreceniense, 9), 17–25.
- PUKÁNSZKY BÉLA, *Mohács és az egykorú német közvélemény = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 277–294.
- RÁZSÓ Gyula, *A Habsburg-birodalom politikai és katonai törekvései Magyarországon Mohács időszakában = Mohács: Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*, szerk. RÚZSÁS Lajos, SZAKÁLY Ferenc, Bp., Akadémiai, 1986, 127–162.
- RÉDEY Tivadar, *Mohács emléke költészetünkben: Mohács és az egykorú német közvélemény = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 313–335.
- RÚZSÁS Lajos, *A magyar közvélemény útkeresése Mohács után a XVI. században = Mohács: Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*, szerk. RÚZSÁS Lajos, SZAKÁLY Ferenc, Bp., Akadémiai, 1986, 323–336.
- SALAMON Henrik, *Adalékok a magyar fogászat történetéhez IV.: II. Lajos király tetemének felismerése*, *Fogorvosok Lapja*, 3(1941), 147–158.
- SEBŐK Ferenc, *Angol–magyar kapcsolatok a mohácsi vész időszakában*, *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica Supplementum*, Szeged, 1991, 33–39.
- SELÁF Levente, TÓVIZI Ágnes, *Ismeretlen illusztrált röplap a mohácsi csatáról*, *Magyar Könyvszemle*, 130(2014), 261–271.
- SOLYMOSSY Sándor, *Mohács emléke a néphagyományban = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 335–348.
- SZAKÁLY Ferenc, *A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526) = Mohács: Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*, szerk. RÚZSÁS Lajos, SZAKÁLY Ferenc, Bp., Akadémiai, 1986, 11–58.
- SZEBELÉDI Zsolt, *Juhász László Szerémi-fordításának kézirati kérdései*, *Magyar Könyvszemle*, 128(2012), 256–262.
- SZEBELÉDI Zsolt, *Rejtélyes holttest a Csele-patak közelében: A Sárffy-jelentés értelmezésének nehézségei filológus szemmel*, *Magyar Könyvszemle*, 131(2015), 413–424.
- TOLNAI Vilmos, *„Több is veszett Mohácsnál” magyarázata = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 311–312.
- TÖRÖK Pál, *A mohácsi vész diplomáciai előzményei = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 141–192.

Pecsevire vonatkozó irodalom

- Kayhan ATIK, *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Al-i Osman*, Ankara, 2001 (Türk Kültür Bakanlığı Yayınları, 2747, Kültür Eserler Dizisi, 305).
- DÁVID Géza, *Vámbéry Ármin török krónikafordításai*, Keletkutatás, 2013 tavasz, 89–97.
- DAVUT ERKAN, *Matrakçı Nasüh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar*, Osmanlı Araştırmaları, 37(2011), 181–197.
- FODOR Pál, *Bizánc és az oszmán-török identitás = Magyar történettudomány az ezredfordulón: Glatz Ferenc 70. születésnapjára*, szerk. GECSÉNYI Lajos, IZSÁK Lajos, Bp., ELTE–MTA TKK, 2011, 99–107.
- FODOR Pál, *Egy pécsi származású oszmán történetíró: Ibrahim Pecsevi = Pécs a hódoltság korában*, szerk. SZAKÁLY Ferenc, VONYÓ József, Pécs, Kronosz–Pécs Története Alapítvány, 2012² (Pécsi Mozaik, 2), 142–168.
- Ludwig FORRER, *Die osmanische Chronik des Rustem Pascha*, Leipzig, Mayer & Müller, 1923 (Türkische Bibliothek, 21).
- *Geschichte Sultan Süleymän Kānūnīs von 1520 bis 1557 oder Ṭabakāt ül-Memālik ve Derecāt ül-Mesālik von Celālzāde Muṣṭafā genannt Koca Niṣāncı*, Hrsg. und eingeleitet von Petra KAPPERT, Wiesbaden, 1981 (Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland, Supplementband, 21).
- Joseph von HAMMER, *Geschichte des Osmanischen Reiches... Dritter Band: Vom Regierungstritte Suleiman des Ersten bis zum Tode Selim's II, 1520–1574*, Pest, C. A. Hartleben, 1828.
- HAN CZ Erika, *Ibrahim Pecsevi két leírása a mohácsi csatáról: Hogyan születik meg egy oszmán történeti szöveg? = A küzdelemnek vége, s még sincs vége: IV. Nemzetközi Vámbéry Konferencia*, összeáll. DOBROVITS Mihály, Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2007, 22–45.
- HAN CZ Erika, *Peçuylu İbrâhim = Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV, İstanbul, 2007, 216–218.
- Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-Zâde Târîhi: I. Tablil-Kaynak Tenkidi: II. Metin (926–1003/1520–1595): III. Metin ve İndeks (1003–1045/1595–1635)*, Hazırlayan Şevki Nezihî AYKUT, Ankara, 2004.
- Kemal PAŞA-ZÂDE, *Tevarih-i Âl-i Osman: X. Defter*, Hazırlayan Şefaettin SEVERCAN, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996 (XVIII/13.).
- Markus KÖHBACH, *Die osmanische Fassung von Istvánffy's Bericht über die erste Belagerung Wiens durch die Türken im Jahre 1529 in der Chronik des İbrâhim Peçevi*

- = *Wien 1529: Die erste Türkenbelagerung: Textband*, Hrsg. Günter DÜRIGL, Wien–Köln–Graz, Historisches Museum der Stadt Wien, 1979, 93–106.
- Abdülkadir ÖZCAN, *Historiography in the Reign of Süleyman the Magnificent = The Ottoman Empire in the Reign of Süleyman the Magnificent*, II, Istanbul, 1988, 167–238.
  - PEÇEVI İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, Hazırlayan Bekir Sıtkı BAYKAL, Ankara, 1992 (Kültür Bakanlığı Yayınları, 467, Başvuru Kitapları Dizisi, 1).
  - Kaya ŞAHİN, *Empire and Power in the Reign of Süleyman: Narrating the Sixteenth-Century Ottoman World*, New York, Indiana University, 2013 (Cambridge Studies in Islamic Civilization).
  - Anton C. SCHAENDLINGER, *Die Feldzugstagebücher des ersten und zweiten ungarischen Feldzugs Suleymans I.*, Wien, Verlag des Verbandes der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, 1978 (Beihefte zur Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 8).
  - Mehmed Hemdemi SOLAKZADE, *Solakzade Tarihi*, İstanbul, 1298/1880–81.
  - SUDÁR Balázs, *A végítélet könyve: Oszmán elbeszélő forrás a mohácsi csatáról*, Történelmi Szemle, 52(2010), 389–419.
  - *Tarih-i Nişancı Mehmed Paşa*, İstanbul, 1279/1862.
  - *Tarih-i Peçevi*, I–II, İstanbul, 1281–1283/1864–1866.
  - THÚRY József, *Pecsevi viszonya a magyar történetíráshoz*, Századok, 26(1892), 395–410, 476–488, 560–579, 658–678, 740–746.
  - *Török történetírók*, ford., jegyz. THÚRY József, I, Bp., 1893 (Török-magyarkori Történelmi Emlékek, Második osztály, Írók).
  - *Török történetírók*, ford., jegyz. THÚRY József, II, Bp., 1896 (Török-magyarkori Történelmi Emlékek, Második osztály, Írók).
  - VÁMBÉRY Ármin, *A mohácsi ütközet: Pecsevi Ibrahim Efendi történeti kéziratából fordítva közli*, Új Magyar Múzeum, 10(1860), 31–38.
  - Hüseyin Gazi YURDAYDIN, *Bostan'ın Süleymannâmesi (Ferdi'ye Atfedilen Eser)*, Belleten, 19:74(1955), 137–202.

Alternatív elméletek

- BARÁTHOSI-BALOGH Benedek, *A magyar nemzet igaz története III: A magyarság kigyilkolása a Habsburgok alatt*, Bp., Bethánia, 1937 (Baráthosi Turáni Könyvei, 17).
- GOSZTONYI Jenő, *Duna-Szekcső a múltban és jelenben*, Pécs, 1891.

- GRANDPIERRE K. Endre, *Lajos király három halála és négy temetése: Történelmi oknyomozás*, Bp., Móra, 1989.
- GRANDPIERRE K. Endre, *Királygyilkosságok: Hogyan haltak meg a magyar királyok?*, Bp., Titokfejtő, 1991 (Magyarok Titkos Története).
- NEMES István, TOLVAJ Balázs, *II. Lajos magyar király (1506–1526) holttestének megtalálása*, Orvosi Hetilap, 2014. március 23, 475–480.
- NEMESKÜRTY István, *Ez történt Mohács után: Tudósítás a magyar történelem tizenöt esztendejéről: 1526–1541*, Bp., Szépirodalmi, 1966; 1968².
- NEMESKÜRTY István, *Önfia vágta sebé: Krónika Dózsa György tetteiről*, Bp., Magvető, 1975; 1980².
- NEUSIEDLER Jenő, *Mohács: Miként halt meg II. Lajos király?*, Nagykanizsa, 1926.
- PÁZMÁNDY Dénes, *II. Lajos halála*, Világ, 1923. október 12, 3–4.
- SUPKA Géza, *Mária, a mohácsi vész királynéja* = Uő., *Habsburg-krónika: Válogatás*, szerk. STEINERT Ágota, Bp., Helikon, 1986, 98–112.
- *Történelmi adatok Szerémi György emlékirataiból: I. Mátyás király utódainak kiirtásáról; a gyulai nemzetfejedelmi temetésekről és II. Lajos magyar király meggyilkolásáról*, kiad., ford. MOGYORÓSSY János, Gyula, 1882.
- ZAKAR András, *Elhallgatott fejezetek a magyar történelemből*, Fahrwangen, Duna, 1976.

Az egyes képek leírása után zárójelben a lelőhely rövidítése és a jelzet olvasható.

A lelőhelyek rövidítései:

OSZK = Országos Széchényi Könyvtár

SZM = Szépművészeti Múzeum

DRK = Debreceni Református Kollégium

Az OSZK gyűjteményei:

FT = Fotótár

KT = Kézirattár

PKT = Plakát- és Kisnyomtatványtár

RNYT = Régi Nyomtatványok Tára

TGY = Törzsgyűjtemény

TK = Térképtár